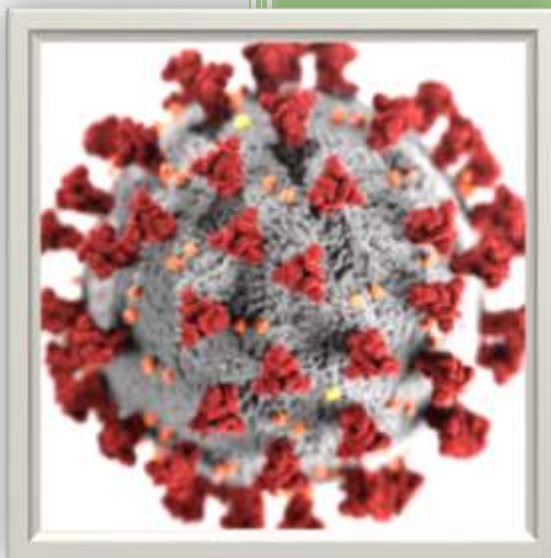

دانشگاه تربیت مدرس

دیده‌بانی علمی بیماری کووید ۱۹

گزارش علمی

Scientific Report

ابعاد حقوقی بیماری کرونا و ویروس کووید ۱۹

دکتر محمدجعفر حبیب‌زاده^۱، دکتر حوریه حسینی اکبرنژاد^۲

^۱استاد گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشکده حقوق

^۲استادیار گروه حقوق بین‌الملل دانشکده حقوق

دانشگاه تربیت مدرس

habibzam@modares.ac.ir

فضای مجازی آمیخته از اطلاعات علمی و شبه علمی است که ممکن است باعث سردرگمی استفاده‌کنندگان شود. هدف از این سلسله مباحث علمی، ارائه اطلاعات معتبر، دارای شناسنامه و تهیه شده توسط اساتید درباره کووید ۱۹ می‌باشد.

۳ اردیبهشت ۱۳۹۹

گروه مطالعات علم و فناوری - ۵

ویروس کووید ۱۹ مانند هر ویروس مسری دیگر، خواه ساخته دست بشر یا ناشی از فعل و انفعالات طبیعی باشد، برای خود جایگاه حقوقی ویژه‌ای دارد که اطلاع از آن‌ها می‌تواند در سیاست‌گذاری‌های اضطراری و فوری مقامات مسئول در مبارزه با این پدیده و نیز همراهی شهروندان با این سیاست‌ها برای اثربخشی آن‌ها، موثر باشد. بنابراین بررسی این جایگاه می‌تواند هم برای نظام اجتماعی و سیاسی مقید مفید باشد و هم با آگاهی بخشیدن به شهروندان، آنان را از حقوق و وظایف خود مطلع کند تا با ایجاد یک رابطه دوجانبه بین دولت و شهروندان، همدلی در اجرا و تصمیم‌های مقامات مسئول موجب تسریع در مبارزه موثر با این پدیده باشد و شهروندان به بهانه‌های مختلف مقررات مربوطه را نقض نکنند. در یک نظام اجتماعی سامان‌یافته و با برنامه، مبارزه با هر پدیده ناهنجار، خواه طبیعی و خواه انسانی، مستلزم شناخت جایگاه آن پدیده است تا تصمیماتی که در مبارزه با آن و یا اصلاح وضع موجود اخذ می‌کند بتواند مفید و موثر باشد؛ در غیر این‌صورت تصمیمات بلا اجرا باقی می‌ماند و ناهنجاری، ویروس یا بیماری، حیات خودش را ادامه خواهد داد و در نهایت می‌تواند نظام سیاسی را با آشفتگی‌هایی از فروپاشی نابسامانی در حوزه‌های اقتصادی و اجتماعی مواجه کند. در حال حاضر مشکلات و تبعات همه‌جانبه ناشی از انتشار ویروس کرونا به یک دغدغه جهانی تبدیل شده و علاوه بر شهروندان و دولت‌ها، دانشمندان حوزه‌های مختلف علوم را دل‌مشغول خود کرده‌است. بدیهی است در علم پزشکی و علوم نزدیک به آن، تلاش‌گران عرصه سلامت اولین کسانی هستند که در این زمینه نقش‌آفرین بودند و در خط مقدم جبهه، شهدای بی‌شماری تقدیم جامعه بشریت کرده‌اند. در ایران تلاش طلایه‌داران جبهه سلامت، همراه با احساس مسئولیت دینی و ملی، خاطرات ماندگاری بر جای نهاده‌است که می‌تواند موضوع نگارش گزارش‌های علمی متعدد برای تاریخ‌نویسان، دانشمندان علم اخلاق، جامعه‌شناسان و بالاخره هنرمندان باشد. هنرمندان می‌توانند با ساخت فیلم‌های واقعی از صحنه‌های ایثار و از خودگذشتگی این تلاشگران و در کنار آن شهروندانی که در این وانفسا به کمک هم‌نوعان خود شتافته‌اند، تاریخی ماندگار را برای آیندگان، به خصوص جوانان علاقه‌مند به اعتلای ایران و نسل‌های آینده برجای نهند و نتایج این تلاش‌ها و همدلی‌ها را به طور عینی برای آنان گزارش کنند. در این میان، جایگاه و نقش اساتید و دانش‌پژوهان رشته‌های مختلف حقوق نیز از اهمیت فراوانی برخوردار است. حقوقدانان می‌توانند با نگارش گزارش‌های علمی در حوزه‌های مختلف، از منظر ایجاد جایگاه قانونی برای حمایت از شهروندان در زمینه برخورداری از حمایت‌های قانونی دولت‌ها در شرایط مشابه، تکالیف دولت‌ها و شهروندان در این گونه شرایط، برای جلوگیری از توسعه جغرافیای بیماری و ممانعت از ابتلای بیشتر افراد و دیگر موضوع‌ها به یاری سفیدپوشان عرصه سلامت بشتابند.

آنچه در حال حاضر در مورد پیشگیری از انتشار و توسعه جغرافیای این ویروس مورد توافق همگان قرار دارد این است که به دلیل قدرت انتقال بالای این ویروس و مدت ماندگاری آن در سطوح مختلف اجسام، عدم خروج از منزل و رعایت

فاصله مناسب نسبت به دیگران در جامعه، بهترین راه حل برای سالم‌سازی محیط است. به همین دلیل در تمامی کشورها تقریباً تمامی اماکنی که محلی برای اجتماع مردم و ایجاد تماس بین آنان است، با تصمیم مقامات مسئول تعطیل شده‌است. در ایران این تصمیم، البته به طور ناقص، توسط ستاد ملی مبارزه با کرونا اخذ و برای مدت کوتاهی که به نظر می‌رسد کافی نیست، به مرحله اجرا در آمد. لیکن از منظر علم حقوق، در صورت ادامه حیات ویروس کووید ۱۹ و اثرگذاری آن بر سلامت مردم، برای جلوگیری از انتشار و توسعه بیماری و تأمین اقتدار دولت و مشروعیت تصمیمات متولیانی که در این زمینه تصمیم‌سازی می‌کنند، سوالات فراوانی در زمینه برقراری نظم اجتماعی، انجام وظایف حاکمیت در مقابل شهروندان، تأمین معاش، اشتغال و فعالیت‌های اقتصادی، جلوگیری از بی‌نظمی و حوادث ناگوار دیگر مطرح خواهد شد که در شاخه‌ها و رشته‌های مختلف حقوقی، از جمله حقوق عمومی، حقوق بین‌الملل، حقوق کیفری و مسئولیت مدنی می‌تواند مطرح و به آنها پاسخ داده شود. از منظر حقوقی در مواجهه با بحران کرونا، به منظور حمایت بهینه از افراد، علاوه بر برخورداری افراد از استانداردهای سلامت و مراقبت پزشکی و درمانی، باید تمامی جنبه‌های اجتماعی و اقتصادی مرتبط با بحران از جمله حق برخورداری از آب و غذای سالم، حق کار و اشتغال، حق مسکن نیز مورد توجه و حمایت قرار گیرد. قبل از آن که موضوع‌های خاص و قابل بررسی مانند مسئولیت مدنی و کیفری انتقال‌دهندگان ویروس به دیگران، وظیفه دولت در تأمین امنیت غذایی شهروندان برای اعمال قرنطینه و امثال این موضوعات را مورد بررسی قرار دهیم، فهرستی نسبتاً جامع از ابعاد حقوقی، موضوع‌ها و سوالاتی که می‌تواند زمینه نگارش گزارش‌های علمی توسط حقوقدانان باشد را ارائه می‌کنیم تا در ادامه، هر یک از آنها توسط متخصصان این حوزه‌ها مورد بحث و مذاقه قرار گیرد و پاسخ شایسته‌ای به آنها داده شود تا دولت و متولیان امر بتوانند از نظرات و پیشنهادات مطرح‌شده برای اصلاح وضعیت موجود و اخذ تصمیمات لازم و موثر در این زمینه بهره‌برداری کنند.

در حوزه حقوق بین‌الملل موضوع‌های متعدد و متنوعی قابل طرح است که به برخی از آنها اشاره می‌کنیم:

- مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در ایفای تعهد به همکاری‌های بین‌المللی در ارتقای حق سلامت افراد برای مبارزه با ویروس کرونا
- مسئولیت دولتهایی که دسترسی به داروی کرونا پیدا کرده‌اند، در ایجاد تسهیلات برای سایر دولت‌ها جهت دسترسی به دارو از جمله از طریق ارائه تولیدات دارویی و یا فرآیندهای تولید دارو

- مسئولیت سازمان‌های بین‌المللی خصوصاً نهادهای پولی و مالی از صندوق بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول در تخصیص بودجه، اعطای وام و حمایت‌های مالی از کشورهای درگیر کرونا، خصوصاً کشورهای در حال توسعه و کمتر توسعه‌یافته
- وظایف و مسئولیت دولتهایی که با وجود خطر ورود ویروس، اقدامات پیش‌دستانه را اتخاذ نکرده‌اند.
- وظایف و مسئولیت دولت چین به عنوان محل اصلی انتشار ویروس در اعلام به موقع زمان حیات ویروس، صحت آمار مبتلایان و میزان مرگ و میر و چگونگی موفقیت در مبارزه با آن جهت همکاری با سایر کشورها در مبارزه با ویروس
- وظایف و مسئولیت‌های سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی، از جمله سازمان بهداشت جهانی در ایجاد هماهنگی بین دولت‌ها و کمک‌های علمی و مالی به کشورهای درگیر برای ایجاد هماهنگی در سطح جهان و جلوگیری از توسعه و انتشار ویروس
- مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی از جمله سازمان ملل متحد و نهادهای زیرمجموعه آن در قبال تحریم‌های ناقص حقوق بشر افراد در کشورهای هدف که درگیر کرونا می‌باشند، خصوصاً در زمینه‌های دارویی و اقلام حیاتی و ضروری از جمله چگونگی رفع تحریم‌های ظالمانه دولت آمریکا در زمینه‌های مختلف علیه ایران، به ویژه تحریم دارو، لوازم پزشکی و نیازهای ضروری برای تأمین معیشت مردم در زمان حیات ویروس

در حوزه حقوق عمومی نیز تعداد فراوانی موضوع قابل تحقیق وجود دارد که اهم آن‌ها عبارتند از:

- جایگاه حقوقی ستاد مبارزه با کرونا و مسئولیت مجلس شورای اسلامی در تدوین یک قانون جامع برای مقابله با حوادث مشابه و در کوتاه‌مدت، تصویب یک قانون اضطراری برای ایجاد جایگاه قانونی برای ستاد مبارزه با کرونا و مشروعیت‌بخشی به مصوبات آن
- مسئولیت قانونگذار در زمینه تصویب قانون مناسب برای تأمین امنیت زیستی شهروندان
- مسئولیت قوای سه‌گانه به خصوص دولت، موسسات و نهادهای عمومی که امکانات مالی و اقتصادی مردم در اختیار آن‌ها قرار دارد مانند شهرداری‌ها، ستاد اجرایی فرمان امام (ره)، آستان قدس رضوی و امثال آن‌ها در زمینه تأمین امنیت زیستی شهروندان، جلوگیری از انتشار و توسعه جغرافیای حیات ویروس و تأمین نیازمندی‌های اساسی شهروندان به منظور رعایت مصوبات ستاد ملی مبارزه با کرونا

- وظایف و مسئولیت‌های نیروهای نظامی و انتظامی در زمینه پیشگیری از انتشار ویروس و کمک به دولت برای تأمین امکانات درمانی، تأمین امنیت، اجرای تصمیمات ستاد ملی مبارزه با کرونا از جمله منع مسافرت‌های غیرضروری، رعایت مصوبات مربوطه توسط اشخاص حقوقی، صنایع، فروشگاه‌ها و سایر مکان‌های عمومی که زمینه اجتماع مردم و تماس بین آن‌ها را فراهم می‌کند و بالاخره رعایت مقررات مربوط به قرنطینه توسط شهروندان
- وظایف و مسئولیت‌های اشخاص حقوق عمومی، نهادها و سازمان‌هایی که در خط مقدم جبهه مبارزه با کرونا قرار دارند مثل وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، ادارات مسئول بهداشت، بیمارستان‌ها و اشخاص حقوق خصوصی در جلوگیری از شیوع ویروس و آلوده شدن دیگران، تهیه و تدارک امکانات لازم برای آزمایش شهروندان، تجهیز بیمارستان‌ها، تأمین کادر مورد نیاز و سایر ملزومات، حمایت مادی و معنوی از کادر درمان
- وظایف سایر سازمان‌ها و نهادهای مسئول دولتی و عمومی در انجام اقدامات پیشگیرانه مؤثر برای کاهش خطر انتقال بیماری‌های عفونی توسط گونه‌های مهاجم، مانند کووید ۱۹
- وظایف و مسئولیت شهروندان در زمینه رعایت مقررات و مصوبات نهادهای ذی‌صلاح در زمینه محدودسازی حضور در اجتماع و رعایت قرنطینه در اماکن عمومی، خصوصی و شخصی
- وظایف و مسئولیت‌های افراد مبتلا به ویروس کووید ۱۹ برای معالجه و درمان از طریق اعلام به مراکز تعیین‌شده و مراجعه به بیمارستان‌ها و مراکز درمانی
- وظایف و مسئولیت سازمان‌ها، ادارات، کارخانجات و صنایعی که کارکنان را مجبور به حضور در محل کار می‌کنند، لیکن تدابیر مؤثر پیشگیرانه را به اجرا نگذاشته‌اند.

در حوزه حقوق کیفری و مسئولیت مدنی نیز موضوع‌ها و سوال‌های مشابه زیادی وجود دارد که از جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- مسئولیت مدنی و کیفری افرادی که موجب انتقال و توسعه جغرافیای حیات ویروس می‌شوند.
- مسئولیت مدنی و کیفری سازمان‌ها، نهادها و افراد در صورت عدم انجام وظایف قانونی و بلا اجرا گذاشتن مصوبات ستاد ملی مبارزه با کرونا
- مسئولیت مدنی و کیفری بیمارانی که مقررات و مصوبات ستاد ملی را رعایت نمی‌کنند و با بی‌توجهی نسبت به توصیه‌های ستاد مذکور و توصیه‌های پزشکان مبنی بر عدم خروج از منزل و لزوم رعایت مسائل بهداشتی، جان سایرین را به خطر می‌اندازند و موجب بیماری دیگران می‌شوند.

- مسئولیت مدنی و کیفری بیمارانی که در اثر بی احتیاطی یا عمد موجب انتقال ویروس به دیگران می شوند.
- بررسی مسئولیت ناشی از ایراد خسارت‌های بدنی و قتل‌های ناشی از عدم رعایت مقررات توسط بیماران
- مسئولیت مدنی و کیفری کادر درمان، متولیان و مدیران بیمارستان‌های دولتی و خصوصی در زمینه معالجه بیماران و در مواردی عدم انجام وظایف قانونی و تخصصی در این زمینه

علاوه بر مواردی که اشاره شد، موضوع‌ها و سوال‌های فراوان دیگری در زمینه بیماری‌های واگیردار، از جمله کووید ۱۹ قابل طرح است که فرصت مناسبی برای بیان تفصیلی همه آنها لازم است. به این ترتیب ویروس کووید ۱۹ پدیده‌ای است که برای خود جایگاه حقوقی مشخصی پیدا کرده است و در همه حوزه‌های حقوقی - از روش‌های منع گسترش تا وظایف حکومت در این زمینه و در مقابل شهروندان - می‌توان در مورد آن سخن گفت. از آنجا که در حوزه پزشکی، پیشگیری بر درمان اولویت دارد و در زمینه مورد بحث در جمهوری اسلامی ایران برای رسیدن به هدف مذکور ستاد ملی مبارزه با کرونا تشکیل شده است؛ بررسی جایگاه حقوقی این ستاد یکی از مهمترین موضوعاتی است که در آینده به آن خواهیم پرداخت.

پیام پایانی

طرح مسائل و موضوعات حقوقی و آثار اجتماعی بیماری کرونا موجب خواهد شد علاوه بر آگاهی‌های عمومی شهروندان، دولت و سایر نهادهای مسئول نیز بتوانند در این برهه با آرامش بیشتر به وضع مقررات شفاف، صریح و اخذ تصمیمات مناسب برای همراهی مردم در راه مبارزه با این ویروس اقدام کنند و وظایف خود را در تامین امنیت زیستی و روانی جامعه ایران به نحو احسن انجام دهند.